

"Evliya Çelebi'nin aktardığına göre"
TOPHANE TOP ATELYESİ

FAYDALI BİLGİLER EKİM 96

SIRA NO: 42

GİRİŞ

Aşağıdaki metin Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 2. cildinden alınmıştır. Evliya Çelebi'nin Tophane döküm atelyesini 1640 yıllarında ziyaret edip, bu metni yazdığı tahmin edilmektedir. Tophane Döküm atelyesinin ilk Osmanlı dökümhanesi olduğu bilinmektedir.

TOPHANE NERESİDİR?

Tophane, Hıristiyanlar zamanında ormanlık bir yerdin ve içinde İskender-i Rumi'nin bir manastırı vardı. Fatih, fetihden sonra bu ormanlık içinde küçük ve faydalı bir tophane yaptırmıştır. Ondan sonra Bayezid-i Veli bu tophaneyi genişleterek odalar yaptırmıştır.

Koca Sultan Süleyman Han, kırk sekiz sene süren padişahlığı sırasında bütün düşmanlarına galip gelerek padişah ve krallara boyun eğdirmişti. Fakat Alman Kralı amâna gelmeyip daima düşmanlık ederdi. Bunları mağlup etmek için için top ve tüfeğe muhtaç olduğundan, Süleyman Han topçulara ehemmiyet vererek Osmanlı ülkesinden ve diğer ülkelerinden paralar

vererek topçular getirdi ve ataları Mehmed Han ile Bayezid Han'ın yaptırdıkları Tophane'yi yıkarak yeni bir Tophane yaptırdı ki, gören bu büyük binayı devlerin yaptığını zanneder. İnsan ne olduğunu bilmez. Düşmanların eline geçen kaleleri kurtarmak için en mühim silâh olan topların her çeşidi işte bu eski tophanede yapılır.

Top dökümhanesi: Deniz kıyısından yüz adım içerde yüksek bir dağın eteğinde, etrafındaki duvarlar kale gibi sağlam olan bir kervansaraydır. Kuşatıldığı takdirde savaşa dayanıklı sağlam bir duvardır. Onun ortasında, yine dört köşe kırk arşın boyunda yüksek bir duvar vardır. Üzeri dört tepe padavra tahtası ile örtülüdür. Kubbenin üzerinde, dumanların çıktığı büyük bacalar vardır. Padavradan yapılan bu dam üzerinde insan gezinecek yollar vardır. Damın üzeri merdivendir. Bu damın tâ tepesinde ve dört tarafında, yüzlerce bal fiçileri ile su hazırdır. Tunç eritilirken ateş sıçrarsa, damda gezen nöbetçiler o su ile ateşi söndürürler.

Top kalıbı dolabları: Bu dökümhanede top kalıpları yapılan yüzlerce dolab vardır. Kırkar, ellişer okka gülle kalınlığında kalıp yapmak için, demir millere kırkar, ellişer bin yumurta ile karıştırılmış, mâcun haline getirilmiş çamuru iplerle sararak, top kalıplarının içine korlar. Aşağısını yine demir sikkelerle zaptederler. Kalıbın içine tunç dökülüp top haline gelince, yumurta ile karışmış olan mili çıkararak topu alırlar.

Tunç fırını: Bu fırından dökümhanede iki tanedir. Dört tarafı ateş taşıdır. Çünkü başka taşın bu Nemrud ateşine dayanma gücü yoktur. Bu yeşil taş, adalardan çıkar. Ocağın altı boş, üzeri ise kubbedir. Bu kubbelerin içine kırk ilâ ellişer bin kantar bakır ve maya için eskiden yapılmış top kırıklarını yerleştirirler. Kubbelerin dışındaki aralıkta da binlerce kantar kalay yaparlar. Kâtipler ne kadar kalay ve bakır elde edildiğini deftere kaydederler. Çünkü bakıra göre top kalıpları hazırlanır.

Top kalıbı yerleri: Bu tunç kubbelerinin önündeki çukurlar içine, ağızları yukarı gelmek üzere, top kalıplarını yerleştirirler. Eğer dökülecek topun cinsi balyemez topu ise her ocağa yirmi kalıp korlar ki, bu yirmi top eder. Eğer kolomborne topu ise yirmi beşer

kalıp, eğer şâhi topu ise yüzer kalıp, içine adam sığar şayka topları ise beşer kalıp koyarak ağızlarını Kağıthâne balçığı ile sıvarlar. Tunç eriyince, kubbenin ağzından kalıblara kadar bostancıların su yollarına benzer yollar yaparlar. Tunç kubbelerin dört tarafında dağlar gibi çam odunları hazır durur. Bu odunlar bir sene evvel kesilerek birer kulaç uzunluğunda ve iki mekiğe benzer bir şekilde konulduktan sonra kurutulur. Sonra top dökcekleri günde kalfalar, ustalar, topçubaşı, vardiyabaşı, elinde kum saati olduğu halde muvâkkit, dökümhâne imamı, müezzinleri ve duâcıları toplanıp, duâ ile "Allah Allah" dedikten sonra, iki fırını da ateşlerler. Muvâkkit saat tutar, tam bir gün ve bir gece ateş yakarak çamları tunç kubbenin iki tarafındaki deliklerden devamlı atarlar. Sonra dökümcüler ve ateşçiler elbiselerini çıkarıp bir çeşit örtülü külâhlar giyerler ki, sadece gözleri görünür. Diğerleri de keçeden elbiseler giyerek hizmet ederler. Yirmi saat sonra ateşin yanına yaklaşmak mümkün değildir. Sadrazâma, şeyhülislâma, kazaskere ve daha pek çok duası kabul edilen şeyh ve vezirlere haber verilir. Hepsi tophâneye gelirler. Dökümcü ustalar ve bulunması lâzım gelen işçilerden kırk kişi ile vezir ve şeyhlerden de kırk kişi alınarak gerisini dışarıya çıkarırlar. Çünkü tunç deryası aktığı zaman "nazarı" sevmez. Hazreti Peygamber efendimiz de "İnnel'aynu Hakkan" buyurmuş. Vezirler ve şeyhler uzak sofalara oturarak "lâhavle velâ kuvvete..." virdlerine devam ederler.

Ustalar toplanarak yüzlerce kantar ağırlığındaki çubuk kalayları tahta küreklerle tunç deryasına atarlar. Dökücübaşı da hazır olanlara hitaben: "Sultanım! Din-i mübîn aşkına zekât ve sadakanızdan altın, kuruş ne olursa olsun, şu tunç deryâsına bırakın!" der. Sadrâzam, hazinedar ve diğer vezirler birkaç kese altını dökücübaşıya teslim ederler. O da herkesin gözü önünde "Bismillâh" deyip, tunç deryasına atar. O an ince, uzun çam gemi direklerini tunç deryasına sokarak kalay ve altın kuruşları karıştırırlar. Direkler kırıldıkça yeni direkler getirirler. Bu iş, tunç denizinin yüzü kaymak tutmaya başlayıncaya kadar devam eder. Ustalar tunç denizinin olgunlaştığını anlayarak ateşi artırırlar. Ve dökümhânedede bir damla su bulunmamasını tenbih ederler. Çünkü tunç akarken bir damla su kokusu duysa, derhal yollar parça parça olur ve bütün orada hazır bulunanların helâk olmasına sebep olur. Sonra kalıp ocakları kenarında ve iki

tarafında, kırk elli kurbanlık koyun hazırlanır. Orada bulunanlar ayağa kalkarlar. Dökümhâne duâcısı hazır olur. Muvakkit, saatiyle ocak başına gelerek, tuncun ağzının açılmasına yarım saat kalınca haber verir. Duâcı duâya başlar. Hazır olanlar kalbden "âmîn" derler. Herkes tam bir teslimiyetle ağlamaya başlar. Çünkü bu ân top dökümünün en tehlikeli anıdır. Nice ustalar bu safhada canlarını kaybetmişlerdir.

Tunç denizinin ateşinin kesilmesi vakti gelince, muvakkit haber verir. Ustalar keçe elbiseleri ile kazan başına gelerek çapaları ile "Allah Allah" diyerek kapağı açtıklarında, tunç ateş gibi akmaya başlar. Yüz adım ötede duranların bile yüzlerine ve elbiselerine sanki alevler yapışır. Bazı vezirler, üzerlerine beyaz çarşaf alıp, korkularından ezân-ı Muhammediye başlarlar. Yokuş aşağı akan tunç, top kalıbına dolar. Balyemez topun dolması yarım saat kadar sürer. Kalıp dolunca, keçe ile sarılmış bir çeşit renkli ve yağlı çamur ile yolu kapatılarak, bir diğer top yolunu açarlar. Bu halde iken duâya devam edilir. Bütün topların dolması tamamlanınca, duâya da son verilir. O gün yetmiş kişiye padişâh hil'ati giydirilir. Birçok kimseye terfi ve ihsanlar verilir. Sonra topçubaşı tarafından sadrâzama ziyafet verilir. Hepsi üzerlerindeki keçe külâh elbiseleri çıkarırlar. Toplar, bir hafta kalıp içinde bekletilerek soğutulur. Sonra çıkarırlar. Bütün sanatkârlar ve kuyumcular topları cilâlarlar. Sonra marangoz ustaları topları anneleri gibi kundaklayarak harbe hazır hâle getirirler. Burada ayrıca bir de top arabası yapılan atölye vardır. Karadeniz boğazındaki Sarıyer kasabası dağlarından gelen top kalıbı çamurlarını mayalandırmak için de başka bir yer vardır. Ayrıca bir de top kalıpları yapılan ve "top kalyesi" denilen yerler vardır. Velhâsıl Top Dökümhanesi dille tarifi imkânsız ulu bir yerdir.

İncelenen konu ile bilgi istediğiniz diğer döküm konuları için adresimize yazınız.

Türkiye Demir ve Çelik Dökümcüleri Derneği
Yasemin Sok. Birlik Sitesi No 7/3
Gayrettepe, 80280 İSTANBUL

Tel: 0212-2671387/2671398